

historická revue

Vedecko-populárny mesačník o dejinách
október 2017

Vydáva

Výbor SAHI,
občianske združenie

Adresa redakcie

Šéfredaktor

Manažér redakcie

Finančný manažér

Zodpovední redaktori

Vedeckí garanti

Jazykový
a odborný redaktor

Scan a grafická úprava

Fotoreportér
Mapy

Redaktori

Asistent redakcie
a jazykový redaktor

Odborní spolupracovníci

Tlač, illo

Registrácia

Slovenský archeologický a historický inštitút – SAHI,
občianske združenie, www.sahi.sk
Vychádza s podporou Ministerstva školstva SR
a JUDr. Zoroslava Kollára

Mgr. Drahoslav Hulínek, PhD.
JUDr. Zoroslav Kollár
Mgr. Peter Valent

Vajnorská 8/A, 831 04 Bratislava
e-mail: historickarevue@sahi.sk
www.historickarevue.com
tel.: 02/55 56 76 39
IČO: 30 864 046

Mgr. Drahoslav Hulínek, PhD.
Mgr. Peter Valent
Ing. Bohuš Kaliarik
Mgr. Jaroslav Valent
Mgr. Eva Hulínková-Ťuchová

prof. PhDr. Milan Kováč, PhD.
prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc.

Mgr. Ľuboš Kačírsek, PhD.

Alena Čačaná
Marcel Križan
Ladislav Horský
©doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

Mgr. Martin Poláček
Miroslav Vaculík
Mgr. Daniel Kendraľa
Mgr. Ivan Zich

Mgr. Roman Beňo

doc. Miroslav Bárta, PhD.
doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc.
PhDr. Štefan Holčík, CSc.
JUDr. Zoroslav Kollár
doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.
Mgr. Patrik Kunec, PhD.
prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
prof. Susumu Nagayo
doc. PhDr. Peter Pavúk, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
PhDr. Veronika Plachá
PhDr. Peter Száraz, CSc.
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Tlačiareň Slovenská Grafia a. s.
Index: 254/08
ISSN 1335-6550

Časopis do priameho predaja rozširuje MEDIAPRINT-KAPA a vydavateľ.

Predplatné v SR vybavuje: L.K. PERMANENT, spol. s r.o., P.O. Box 4, 834 14 Bratislava 34. Objednávky a reklamácie:
Heršiová Dana, tel. 02/49 111 203, email: heršiova@l.k.permanent.sk.

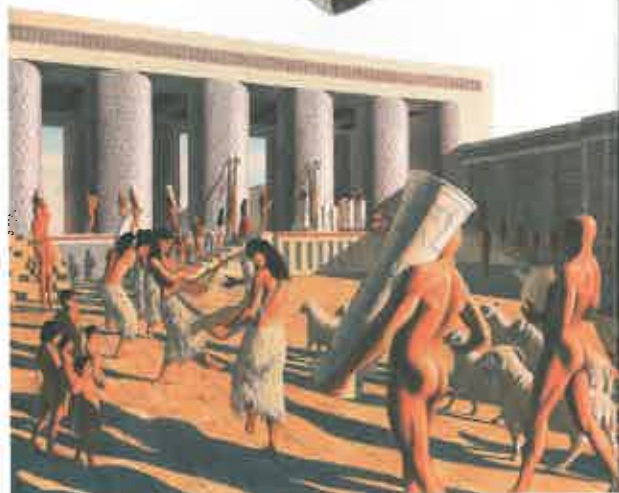
Predplatné v Českej republike prijíma: A.L.L. PRODUCTION, s.r.o., P.O. Box 732, III 21 Praha I, tel.: +420840306090,
email: predplatne@predplatne.cz, www.predplatne.cz

Cena predplatného v SR: ročné 33,60 €, polročné 16,80 €, v ČR: ročné 1044 Kč, polročné 522 Kč

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Copyright © - Historická revue. Všetky práva vyhradené. Podávanie tlačovín
povolené Riaditeľstvom pošt v Bratislave č. 27/96 RP zo dňa 18. 10. 1996. Na všetky príspevky sa vzťahuje autorské
právo. Za obsah textov, reklám a obrázkov zodpovedajú autori. Redakcia sa nemusí stotožňovať s ich názormi. Vydavateľ
si vyhradzuje právo na skrátenie a formálnu úpravu textu, ako aj na ich jazykovú úpravu. Vydavateľ si tiež vyhradzuje
právo na umiestnenie inzercií a reklamných článkov, pokiaľ nebolo dohodnuté ich umiestnenie so zadávateľom. Za obsah
a pravdivosť inzerátov a reklamných bannerov zodpovedajú zadávatelia kampaní. Rukopis zadaný do tlače 28. 9. 2017.

Predná obálka

Zvyšky starovekého harappského mesta Mohendžodaro v dnešnom Pakistane
a „Dáma z Uruku“, sumerská alabastrová plastika (3100 pred n. l.).

3 Úvod

téma: počiatky miest
v dejinách

6 Tajomný Göbekli Tepe

Jana Mellnerová Šuteková,
Peter Barta

13 Tell Çatal Höyük

Jana Mellnerová Šuteková

21 Jericho – osudy
jedného z najstarších
miest na svete

Michal Habaj

26 Eridu

Sumerské mesto stvorenia
v priebehu vekov

Lenka Tkáčová

32 Uruk – „matka
miest“Sumerské mesto, chránené
bohyňou Inannou

Eva Hulínková-Tuchová

40 Umma a Lagaš v Sumere
Dlhodobý spor dvoch miest a ich
štátov

Drahošlav Hulínek

46 Veľkolepé sumerské sídlo

Mesto Ur

Lukáš Pecha

52 Mesto na starovekom
Prednom východe

Lukáš Pecha

56 Megido, mesto, kde víťazili
faraóni

Michal Habaj

61 Harappské mestá

Záhľadná civilizácia južnej Ázie

Róbert Gáfrík

67 Prvé čínske mestá

Rozvoj miest pri Žltej rieke
v 3. až v I. tisícročí pred n. l.

Jakub Maršálek

73 Prajág

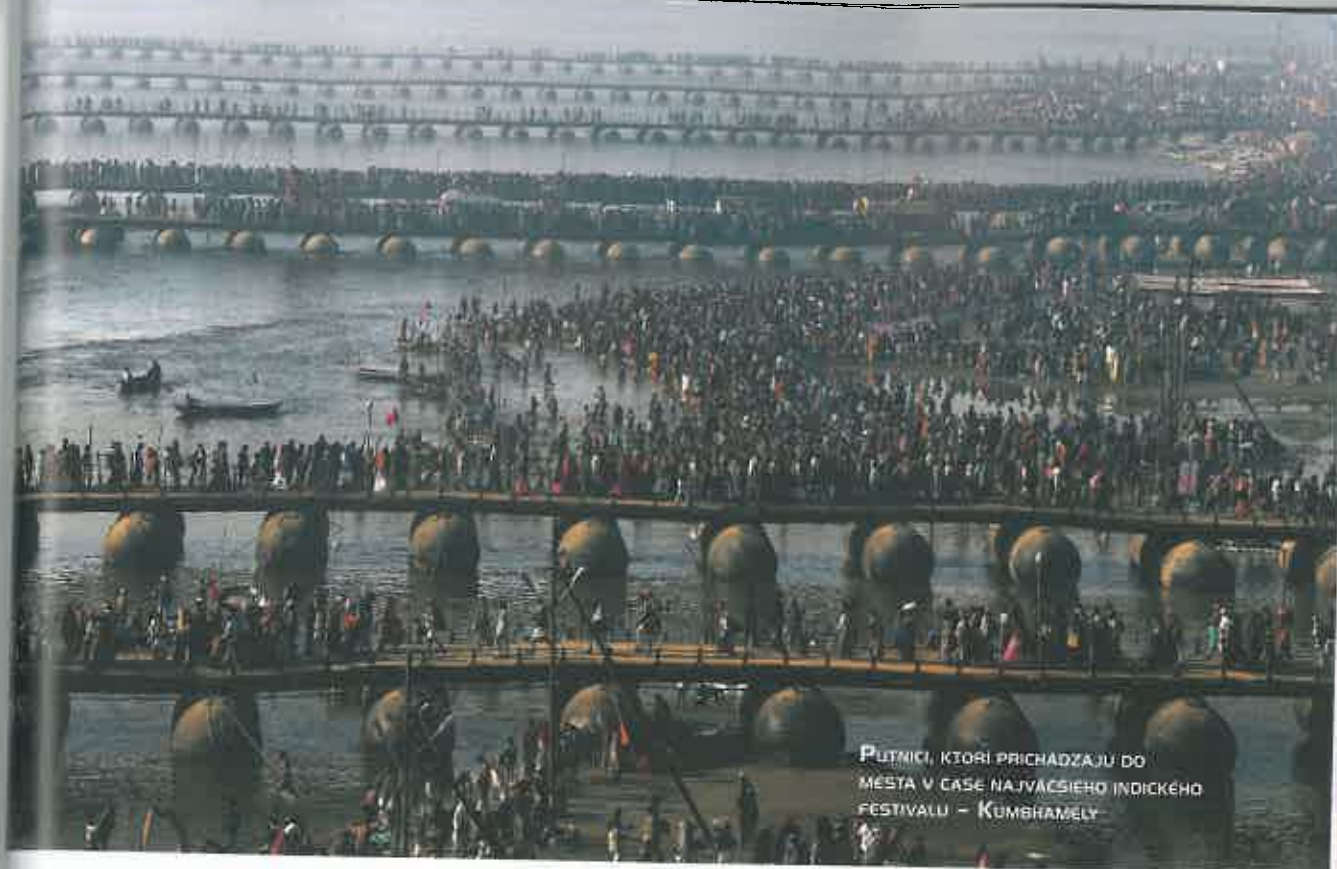
Kráľ pútnických miest na sútoku riek

Ivan Souček

78 Historický kalendár

79 Minikaleidoskop

80 O našich autoroch,
Kvízy

PŮTNICI, KTORÍ PRICHÁDZAJÚ DO
MESTA V ČASE NAJVÄCSIEHO INDICKÉHO
FESTIVALU – KUMBHAMELY

PRAJÁG

Kráľ pútnických miest na sútoku riek

autor | IVAN SOUČEK

Mesto Illáhábád, v minulosti známe ako Prajág, ktoré sa nachádza v indickom zväzovom štáte Uttarpradéš, so svojou populáciou, prevyšujúcou jeden milión ľudí, v súčasnosti patrí medzi najväčšie mestské aglomerácie severnej Indie.

Je situované na vnútrozemskom polostrove, ktorý vytvárajú rieky Ganga a Jamuna. Svoj neskorší rozvoj Illáhábád získalo až v čase nástupu islámskej dynastie muglov. Dlhé storočia pred príchodom islamu do Indie však toto staroveké indické mesto bolo známe ako Prajág. Mnohými odborníkmi je považované za jedno z najstarších miest v celej Indii, keďže rôzne zmienky o ňom sa objavujú vo viacerých starovekých textoch.

INDICKEJ MYTOLÓGII

Najstaršie informácie o Prajágu pochádzajú z védskej literatúry,

kde sa spomína ako miesto, na ktorom sa stretávajú dve rieky. Uvádza sa tu, že kúpeľ na sútoku čiernej a bielej rieky vedie k nebeskej blaženosti. V starovekých puránach, kompendiách hinduistickej mytológie, sa spomína, že každý, kto navštívi toto miesto, vysloví jeho názov a potrie sa tu hlinou, zbaví sa všetkých svojich hriechov. V textoch sa naďalej spomína, že ak tu niekto vykoná očistný kúpeľ, zaručene sa po smrti dostane do neba, či keď na tomto mieste umrie, už sa viac nebude musieť zrodiť do tohto sveta a dosiahne tak konečné oslobodenie. Známy indický epos

Rámájana sem kladie sídlo bájneho svätca Bharadvádu, ktorého pustovňa tu údajne stojí dodnes. V inom staroindickom epose Mahábhárate sa zase spomína, že po stvorení sveta tu vykonal obetný rituál samotný boh Brahma. Každý, kto nasleduje jeho počín a v Prajágu vykoná to isté, sa tak približuje božskému svetu. V starovekých textoch sa preto o Prajágu hovorí aj ako o strede sveta či kráľovi pútnických miest a už len vyslovenie jeho názvu v čase smrti privedie človeka do nebeského sveta.

V NAJSTARŠEJ HISTÓRII

Staroveký pôvod Prajágu dokazuje jeden zo stĺpov, ktorý dal zhotoviť Ašóka, významný panovník z dynastie Maurjov, žijúci v 3. storočí pred n. l. Na tomto stĺpe sa nachádzajú známe Ašókovy edikty, v ktorých sa okrem iného hlási k buddhistickej filozofii a etike. Na prajágskom stĺpe sa okrem ediktov

Prajág – kráľ pútnických miest na sútoku riek

nachádzajú viaceré nápisy z neskoršieho obdobia, ako je napríklad pripomienka víťazstiev a politickej dominancie panovníka Samudraguptu zo 4. storočia n. l. Pôvodne bol tento takmer 11 metrov dlhý stĺp postavený pravdepodobne v neďalekej blízkosti mesta a až v období Mughalskej ríše bol premiestnený do Prajágu. V priebehu histórie bol viackrát zosadený a znovu postavený a dnes sa nachádza vo vojenskej pevnosti, ktorá je strážená indickou armádou. Archaické osídlenie mesta potvrdzujú aj archeologické výkopávky v Prajágu, nálezy z nich sú zaradované do kultúry tzv. severnej čiernej leštenej keramiky. Tie majú potvrdzovať predpoklad osídlenia mesta na začiatku 2. tisícročia pred n. l.

O dlhej histórii mesta a jeho významnom postavení pre miestny náboženský život sa máme možnosť dozvedieť aj od viacerých zahraničných kronikárov, ktorí v minulosti navštívili Prajág. Medzi najvýznamnejších patria čínski cestovatelia Fahujan a Süan-cang. Prvý z menovaných navštívil mesto

PEVNOSŤ V ILLÁHABÁDE, KTORÚ NECHAL POSTAVIŤ MUGHALSKÝ CÍSAŔ AKBAR

na prelome 4. a 5. storočia n. l. a zmieňuje sa o jeho okolí, vegetácii či miestnych chrámoch. Ďalšie informácie o Prajágu sa nám za-

chovali z návštevy čínskeho buddhistu Süan-canga. Ten prišiel do Prajágu v polovici 7. storočia n. l. a medzi inými spomína i rituálny kúpeľ miestnych obyvateľov na sútoku dvoch riek. O obyvateľoch mesta napísal, že boli veľmi zdvorilí a mali záľubu v učení sa. Vo svojich zápiskoch ešte dodáva, že medzi miestnymi obyvateľmi panuje viera v očistnú silu kúpeľa v posvätnnej vode, po ktorom sa človek dokáže priblížiť nebeskému svetu. Prajág sa spomína aj v niektorých buddhistických textoch zo Srí Lan-ky, v ktorých sa tvrdí, že samotný Buddha toto miesto navštívil trikrát.

◀ STĽP NA FOTOGRAFII Z KOLONIÁLNYCH ČIAS, NA KTOROM SA NACHÁDZAJÚ ZNÁME AŠÓKOVE EDIKTY

▼ AŠÓKOV STĽP V ILLÁHABÁDE V SÚČASNOSTI

NA RELIEFE Z I. STOR. PRED N. L. AŽ I. STOR. N. L. JE ZNÁZORNENÝ STAROVEKÝ VLÁDCA AŠÓKA. ARTEFAKT POCHÁDZA Z DEDINY AMARAVATHI, DIŠTRIKT GUNTUR, ŠTÁT ÁNDRAPRADÉŠ V INDII. V SÚČASNOSTI JE VYSTAVENÝ V GUIMET MUSEUM, PARÍŽ.

PRAJÁG SA MENÍ NA ILLÁHÁBÁD

O ďalšom období Prajágu existujú len sporadické zmienky, dá sa však predpokladať, že hralo dôležitú úlohu v rámci strategického regiónu medzi riekami Ganga a Jamuna, ktorý bol v priebehu histórie kontrolovaný viacerými dynastiami. Po tom, čo bol súčasťou maurjskej a guptovskej ríše na východe a kušánskeho impéria na západe, sa stal súčasťou mocnej kannaudžanskej ríše. Počas moslimského obdobia Indie Prajág tvoril súčasť Dillíjskeho sultanátu a došlo k zmene jeho názvu. Podľa jednej verzie k tomu došlo vtedy, keď v roku 1575 Prajág navštívil mughalský cisár Akbar. Ten tu nechal postaviť veľkolepú pevnosť a následne premenoval mesto na Illáhábád, čo v preklade znamená Božie mesto. Podľa inej verzie je Illáhábád skomolená verzia názvu Ilavasa. V tomto prípade sa pôvod slova odvodzuje od mýtickej postavy Ilá a sanskrtského slova avas, ktoré znamená prítok.

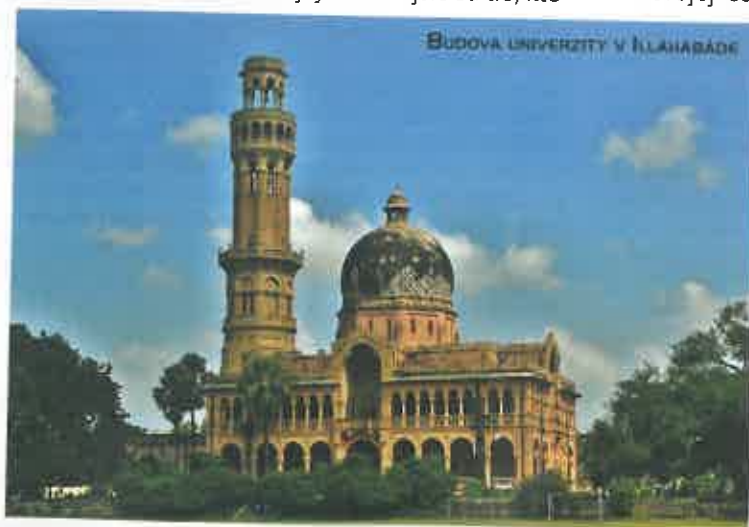
Po tomto období je história mesta pomerne dobre zdokumentovaná a dozvedáme sa napríklad, že po tom, čo v roku 1765 mughalský panovník Šáh Álam II. so svojimi spojencami prehral bitku proti Britom, Britská armáda si v prajágskej pevnosti zriadila svoju vojenskú posádku. Uvedomovala si totiž strategickú pozíciu mesta ako brány do severozápadnej časti Indie. Po získaní indickej nezávislosti sa mesto stalo známe aj ako rodisko viacerých indických premiérov, medzi inými aj Džaváharlála Néhrúa či Indiry Gándhíovej.

GANGA, JAMUNA A MÝTICKÁ SARASVATÍ

V Indii sa riekam tradične pripisuje mimoriadny význam. Táto dôležitosť nesúvisí len s ich životodarnou funkciou, ale i s náboženskou symbolikou, ktorá sa s nimi od nepamäti spája. Hoci prakticky každá indická rieka je pokladaná za posvätnú, najvýznamnejšie sú tie, kto-

ré pramenia v Himalájach. V minulosti to boli hlavne Indus a mýtická Sarasvatí, neskôr ich miesto nahradila Ganga, ktorá sa podľa mytologického príbehu zrodila ako dcéra božského kráľa a jeho krásnej manželky. Ganga je i v súčasnosti cieľom mnohých Indov, ktorí si prajú zmyť zo seba svoje hriechy. Na svojej ceste z Himalájí do Indického oceánu prekonáva viaceré miesta, ktoré sa stali významnými pútnickými lokalitami. Mimoriadne postavenie však majú miesta, kde sa Ganga spája s inými vodnými tokmi. Jedným z takýchto miest je i Prajág, ktorý leží na sútoku Gangy a Jamuny.

Prajág – kráľ pútnických miest na sútoku riek

SATELITNÝ ZÁBER SÚTOKU RIEK GANGA A JAMUNA

Obe pramenia na ľadovcových svahoch himalájskeho pohoria a zatiaľ čo rieka Ganga kvôli svojemu zakaleniu bola vnímaná ako „biela“, o Jamune sa v súvislosti s jej číroťou hovorilo ako o „modrej“ rieke. Spojenie riek Ganga a Jamuna sa pravdepodobne spomína už v najstarších textoch zo starovekého obdobia Indie. Konkrétne sa tu píše, že ten, kto sa vykúpe v mieste spojenia svetlej a tmavej rieky, dosahuje nebesia. O mnohoročnej neskôr klasický básnik Kálidása v jednej zo svojich básní poetickým spôsobom opísal spojenie Gangy a Jamuny. Okrem dvoch spomínaných riek sa v súvislosti s Prajágom hovorí aj o tretej rieke – mýtickej Sarasvatí. O tej sa hovorí v mnohých staroindických textoch ako o kráľovnej všetkých riek. Časom však táto rieka vyschla. Podľa jednej z legiend sa totiž nemohla pozerať na úpadok mravov, stratila sa tak zo zemského povrchu a premiestnila sa do podzemia. Hoci v priebehu vekov došlo k jej vyschnutiu, nestratilo to nič na jej symbolickom význame. Medzi odborníkmi sa dodnes stále vedie diskusia ohľadom toho, kade táto rieka v minulosti prúdila. Jedna legenda vraví, že Sarasvatí sa stále nachádza v podzemí a na povrch vyráža len na niekoľkých miestach. Jedným z nich je i Prajág, v ktorom sa spája s Gangou a Jamunou, a vytvára tak sangam, posvätný sútok troch riek. Spojenie troch riek, známe aj ako *trivéní*, sa dáva do súvislosti s viacerými príbehmi hinduistickej mytológie. V Prajágu sa viaže i k trojitej symbolike riek Gangy, ktorá podľa legiend tečie v troch prúdoch – v nebesiach, na zemi a pod zemou. Iný príbeh zase spája rieku Gangy s tromi najvyššími božstvami indickej mytológie, omýva totiž Višnuove nohy a Šivove vlasy, aby nakoniec natiekla Brahmovi do jeho nádoby. Podľa viacerých zdrojov počas dlhého obdobia ľudia prichádzali na sútok v Prajágu, lebo verili tomu, že kúpeľ na tomto posvätnom mieste dokáže očistiť všetky ich previne-

nia. V starovekých textoch sa dokonca spomína, že nielen ľudia, ale i viacerí bohovia sem prichádzajú zmyť zo seba svoje hriechy.

NAJVÄČŠÍ NÁBOŽENSKÝ FESTIVAL NA SVETE

O historickej významnosti Prajágu svedčí aj to, že patrí medzi štyri miesta, do ktorých sa schádzajú pútnici z celej krajiny počas najväčšieho indického festivalu Kumbhaméla. Ide o hinduistický náboženský festival, ktorého tradícia sa odvodzuje z prastarého príbehu o veľkej bitke medzi démonmi a bohmi. V legende sa vraví, že po tom, čo bohovia hľadali útočisko u boha Višnu, ten im poradil, aby stĺkaním oceánu mlieka získali nektár nesmrteľnosti. Bohovia sa dohodli s démonmi na spolupráci a spravodlivom rozdelení nápoja. Keď konečne získali nápoj nesmrteľnosti, medzi obidvoma skupinami prepukol veľký boj, v ktorom sa

silnejším démonom takmer podarilo získať vzácny elixír. Podľa jednej z najznámejších verzií príbehu sa synovi boha Indru, premene- nému na vtáka, nakoniec podarilo zobrať démonom džbán. Počas letu si však potreboval odpočinúť a zniesol sa na štyri miesta – Násik, Hardvár, Udždžain a Prajág. Dotyk zázračného nápoja navždy zmenil tieto miesta a pútnici sa tu schádzajú zakaždým, keď dôjde k správnej hviezdnej konštelácii, aby si pripomenuli túto veľkú udalosť. Festival pútnikov sa dodnes koná na všetkých týchto miestach, avšak v inom termíne než v Prajágu, najvýznamnejšom zo všetkých pútnických miest.

Podľa niektorých odborníkov prvý opis rituálneho kúpania na sútoku riek v Prajágu pochádza už od spomínaného čínskeho cestovateľa Süan-canga zo 7. storočia n. l. Ten bol údajne svedkom polmiliónového zhromaždenia,

počiatky miest v dejinách

ktorého sa zúčastnili rôzni miestni vládcovia, medzi nimi i kráľ Harša z dynastie Pušjabhútiocov či mnohí slávni učenci a umelci tej doby. Podľa čínskeho cestovateľa sa tieto slávnosti konali každých päť rokov a trvali celých 75 dní, počas ktorých do Prajágu prichádzali pútnici rôznych náboženstiev vyznaní. Dochované historické pamene však dokazujú existenciu slávnosti s názvom Kumbhaméla až prelomu 17. a 18. storočia.

Pútnici prichádzajú do Prajágu v príslušnom ročnom období každý rok, najväčšie zástupy ľudí tu však stretávajú raz za šesť rokov, keď sa koná tzv. polovičná Kumbhaméla, a potom, samozrejme, každých 12 rokov. Vtedy sa tialu stáva najväčšia masová slávnosť, ktorej sa zúčastňujú ľudia zo všetkých častí Indie, ktorí sa zúčastňujú z najrôznejších dôvodov, či už z náboženských, sociálnych alebo z iných dôvodov. Tí počas jedného mesiaca, konkrétne januára a februára, prichádzajú do Prajágu, aby tu

vykonali posvätný kúpeľ v mieste sútoku Gangy, Jamuny a mýtickej rieky Sarasvatí. Jedným z najpôsobivejších účastníkov púte sú indickí svätí muži, ktorých sa tu v čase konania zakaždým zídu niekoľko miliónov. Mnohí sú členovia rôznych asketických siek a hnutí a tie podľa tradície majú svoje vyhradené a dobre strážené miesto v trojuholníkovom priestranstve medzi dvoma riekami a okrajovými štvrtkami mesta. Vyvrcholením celého festivalu je ich hromadné kúpanie v deň hlavného sviatku. Sprievod svätých mužov smerom k sútoku je vedený mužom na neosedlanom koni, za ktorým v dlhých radoch kráčajú poväčšine nahí či len polom pomazaní askéti. Väčšinu návštevníkov však tvoria radovi pútnici, ktorých dĺžka pobytu sa odvíja od individuálnych možností a potrieb. Vrcholom ich pobytu v Prajágu je však rituálne kúpanie na sútoku riek a následné holenie sa. V roku 1977 bol odhadovaný počet účastníkov púte okolo 15

miliónov ľudí. Nasledujúcej púte v roku 1989 sa zúčastnilo približne 18 miliónov ľudí, v roku 2001 to už bolo 30 miliónov a poslednú veľkú akciu z roku 2013 podľa niektorých odhadov navštívilo až 120 miliónov ľudí.

O starovekom pôvode Prajágu, ktorý leží na sútoku Gangy, Jamuny a mýtickej rieky Sarasvatí, vypovedajú mnohé indické legendy a príbehy. Dozvedáme sa z nich o mimoriadnej dôležitosti tohto posvätného pútnického miesta a o jeho význame pre indický náboženský život. História Prajágu sa však nekončí v dávnom staroveku, ale pokračuje ďalej, aj preto sa v súvislosti s ním často hovorí ako o najdlhšie kontinuálne obývanom mieste v celej Indii. Dokazuje to i festival Kumbhaméla, ktorého korene siahajú do dávnej minulosti Indického subkontinentu a v súčasnosti sa z pohľadu počtu účastníkov právom zaraďuje medzi celosvetovo najväčšie a najznámejšie náboženské slávnosti.

história bryndze

inercia

solný ovčí syr, patrí medzi najobľúbenejšie na Slovensku. Rovnako je známa ako výnimočný produkt aj v zahraničí. Tvorí dôležitú súčasť slovenskej tradičnej kuchyne, či už v kombinácii s cibulkou alebo jednoducho s maslom a cibulkou. V prípade vo forme chýrnej polievky – demikátu. O tejto syrovej lahôdku nachádzame zmienky v rôznych kultúrach na Balkánskom polostrove a v okolitých krajinách. Hornaté krajiny Slovenska sú ideálne pre chov oviec. Vznik ovčiarstva so začiatkom výroby hrudkového syra a postupne bryndze. Preto prvé náznaky výroby bryndze môžeme predpokladať už v skoršom období, ktoré datujú prvé písomné zmienky.

Bryndza vychádza z rumunského slova *brânză*. Menších obmenách patrí medzi časté výrazy v slovenskej kuchyni. Najstaršia písomná zmienka o bryndze pochádza z roku 1381 v stredovekom Dubrovníku. Na Slovensku sú prvé písomné doklady o bryndze z 17. storočia.

ne vyzretého, hrudkového našom území valaskou

kolonizáciou, predovšetkým z priestoru dnešného Rumunska. Predpokladáme, že sa tak udialo medzi 14. a 17. storočím. Osolený hrudkový syr, umiestnený v ovčej koži, sa takto ďalej konzervoval údením. Vďaka reformám Márie Terézie a Jozefa II. sa zvýšila produkcia bryndze, najmä liptovskej. Jej špecialitou bola smotaná, ponechaná v mlieku pri výrobe syra, čo zvýšilo kvalitu bryndze. Rozšírená bola okrem Liptova aj na Orave, v Turci, vo Zvolene, na Spiši, Gemeri a v Šariši. Prvé bryndziarne vznikli v 18. storočí vo Zvolenskej Slatine a v Detve. V 19. storočí sa do popredia dostala breznianska bryndza, známa ako brezniansky syr. Vo zvolenskej bryndziarni po prvý raz pri jej výrobe použili špeciálny solný roztok. Takto bryndza nadobudla väčšiu rozterateľnú formu. Rovnako aj jej výrobu zjednodušilo využitie strojových mlynov a počet bryndziarní na Slovensku začal rásť. Najstaršia fungujúca a zároveň najväčšia bryndziareň na svete sa nachádza v spomínanej Zvolenskej Slatine.

Založila ju rodina Molecoviev v roku 1797 a od tých čias sa v nej nepretržite vyrába bryndza.

